

λύ πιο ελεύθερη, τουλάχιστον ως προς τις μορφές της δημιουργικής έκφρασης, ως προς τις θεωρίες και απαγορεύσεις, μια ελευθερία την οποία ονειρεύεται η «μεταμοντέρνα» εποχή, αλλά πώς να σβήσει τη σφραγίδα αιώνων από θεωρίες, κατατάξεις, παραινήσεις, κατηγοριοποιήσεις κτλ. και να φτάσει στην κατάσταση της ανότητας και της παιδικής αφέλειας, που τόσο τη χρειάζεται ο κάθε δημιουργός;

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

OSCAR G. BROCKETT / ROBERT FINDLAY

Century of Innovation. A History of European and

American Theatre and Drama Since the Late Nineteenth Century

2 edition, Boston etc., Allyn and Bacon, 1991 σελ. XII, 520, 236 εικ. ISBN 0-205-12878-5

Ο Brockett, καθηγητής Θεατρολογίας στο Πανεπιστήμιο του Texas, πριν παρουσιάσει τη θεατρική ιστορία του, η οποία κυκλοφορεί σήμερα στην 8^η έκδοσή της, είχε παρουσιάσει το 1973, μαζί με τον Findlay από το Πανεπιστήμιο του Kansas, έναν τόμο με τίτλο: *Century of Innovation: A History of European and American Theatre and Drama Since 1870*, που έδινε μια συστηματική ιστορία του θεάτρου και του δράματος της Ευρώπης και της Αμερικής στο χρονικό διάστημα 1870-1970. Οι νεότερες εξελίξεις στο θέατρο ανάγκασαν τους συγγρ., στη δεύτερη έκδοση, που φτάνει ως το 1990, να κάνουν σημαντικές αλλαγές: «The second edition of *Century of Innovation...* is also inevitably a product of its time - a "reading" of theatrical history in chiefly the twentieth century from the vantage point of the close of that century. A number of contemporary terms not coined at the time of the first edition appear in the second: poststructuralism, deconstruction, postmodernism, theatre anthropology, feminist theatre, performance art, glasnost, perestroika, etc. / Twenty years difference brings a different perspective on theatre history, and what follows is greatly reorganized, revised, and compressed from the first edition. The book is now approximately one-quarter smaller, though discussion covers events up to approximately January 1, 1990. Some photograph illustrations have been eliminated, but many new ones have been added, particularly of productions during the past twenty years» (σσ. XI εξ.).

Κατ' αυτόν τον τρόπο ο περιεκτικός τόμος είναι μια μοναδική θεατρική ιστορία σχεδόν όλου του 20^{ου} αιώνα και συμπεριλαμβάνει ουσιαστικά και το δεύτερο μισό του 19^{ου}, χωρίς τη διαφώτιση του οποίου δεν είναι κατανοητός ο πρώτος. Η ιστορική αυτή οπτική γωνία παρουσιάζει και τις θεατρικές εξελίξεις 1970-90 ως απολήξεις εξέλιξεων της κλασικής avant-garde, σε αντίθεση με τις περισσότερες αναλύσεις του σύγχρονου θεάτρου, που αντιστρέφουν την προοπτική και βλέπουν τον 20^ό αιώνα από το τέλος του. Το κείμενο της παρουσίασης της ιστορίας έχει μιαν αξιοζήλευτη εγκυρότητα, νηφαλιότητα, ακόμα και πυκνότητα και ισορροπία. Ασφαλώς προχωρεί σε επιλογές, που δεν μπορεί να μείνουν ασχολίαστες: αποκλείει τις μικρές χώρες όπως την Ελλάδα (έχει όμως την Τσεχία και την Πολωνία), την Ουγγαρία ή τις Σκανδιναβικές χώρες (αυτό που φρόντισε αντίθετα ιδιαίτερα η δεκά-

τομη ιστορία του Heinz Kindermann 1957-1970). Αποκλείει την όπερα και τον έ-ντεχνο χορό (εκτός από μια αναφορά στην Pina Bausch και το Wuppertaler Tanztheater)· μεγάλα τμήματα της avant-garde στηρίζονται όμως στις εξελίξεις του εκφραστικού μπαλέτου. Θέατρο με φιγούρες εμφανίζεται μόνο στην περίπτωση του «Bread and puppet», στον T. Kantor κτλ. Η ένταξη των αμερικανικών εξελίξε-ων δικαιολογείται τουλάχιστον από την εποχή του Μεσοπολέμου, αλλά ιδιαίτερα τώρα στο τέλος του αιώνα· άλλωστε ορισμένοι σκηνοθέτες, όπως ο Robert Wilson, περισσότερες σκηνοθεσίες έχουν κάνει στη Γερμανία και αλλού στην Ευρώπη πα-ρά στις Ηνωμένες Πολιτείες. Επίσης στις θετικές πλευρές του βιβλίου είναι η προ-σπάθεια ένταξης των θεατρικών φαινομένων στην περιρρέουσα πνευματική ατμό-σφαιρα μιας εποχής: στα βασικά μοντέλα κοσμοθεωρίας, στη φιλοσοφία, ιδεολο-γία, θεωρία, λογοτεχνία κτλ. Η παράλληλη παρουσίαση σκηνοθετών και δραμα-τουργών με μια σύνθετη μεθοδολογία από θεατρικές και λογοτεχνικές μεθόδους οδηγεί σε ορισμένα υποκεφάλαια στη συνειδητοποίηση του αναγνώστη, πως ου-σιαστικά πρόκειται για διαφορετικές ιστορίες, του θεάτρου και του δράματος. Αλλά σ' ένα τέτοιο εγχειρίδιο, που κύρια λειτουργικότητα έχει να δώσει μια πρώ-τη ενημέρωση, η σύνθετη προσέγγιση φαίνεται πιο χρήσιμη από την ξεχωριστή, κι-ας έχει ορισμένες αδυναμίες. Στα αρνητικά σημεία του βιβλίου πρέπει να υπολο-γιστεί ο σχεδόν μηχανιστικός τρόπος, με τον οποίο χωρίζονται οι εξελίξεις σε ε-θνικές ενότητες-χώρες, που δεν ανταποκρίνεται πλέον, ήδη από τα κινήματα του κλασικού μοντερνισμού, στην πραγματικότητα· αν γραφόταν το βιβλίο σήμερα, ί-σως θα είχε μια διαφορετική conception στο σημείο αυτό.

Το υλικό καταχωρίζεται σε συνολικά 15 κεφάλαια, που καλύπτουν περίπου 120 χρόνια (και λίγο περισσότερα) θεατρικής και δραματικής ιστορίας σε δύο ηπεί-ρους. Ο όγκος του υλικού αναγκάζει τους συγγρ. σε ασητηρές επιλογές και σύντο-μες παρουσιάσεις· ωστόσο έχει κανείς το αίσθημα, όσο προχωράει στο διάβασμα του ογκώδους τόμου, πως τα ουσιαστικά λέγονται, πως δεν παραλείπεται τίποτε πάρα πολύ σημαντικό (εκτός από τα σημειωμένα πιο πάνω θα μπορούσε να προ-σθέσει κανείς και το κεφάλαιο της αναβίωσης του αρχαίου δράματος), πως, τελι-κά, οι συγγρ. μπροστά στην πίεση της πληθώρας των γεγονότων, ονομάτων, έργων και παραστάσεων δεν χάνουν την ισορροπία τους, και η συνθετική τους ικανότητα προσφέρει τελικά μια σφαιρική εικόνα ζηλευτή, γιατί χωρίς άλλο ο 20^{ος} αιώνας εί-ναι και ο πιο δύσκολος και απαιτητικός για τη θεατρική ιστοριογραφία. Όπως εί-ναι φυσικό, τα πρώτα κεφάλαια είναι πιο σύντομα και στρωτά (με τις τόσες προ-εργασίες και βοηθήματα που υπάρχουν), αλλά και στα τελευταία οι συγγρ. δεν χά-νουν το λογαριασμό και δεν παραδίνονται στις συνηθισμένες απαριθμήσεις ονο-μάτων και έργων και παραστάσεων, που βρίσκουμε συνήθως στα σχετικά έργα μό-λις πλησιάσουμε το παρόν.

Το πρώτο κεφάλαιο, «Challenging the Status Quo» (σσ. 1 εξ.), καλύπτει την ε-ξέλιξη του ρεαλιστικού κοινωνιοκριτικού δράματος και του ρεαλιστικού αστικού θεάτρου του 19^{ου} αι. Κάθε κεφάλαιο αρχίζει με μια γενικότερη τοποθέτηση (The cultural context, the theoretical context κτλ.) και προσπαθεί να καλύψει και γνω-στικά πεδία, όπως η θεατρική αρχιτεκτονική, η σκηνογραφία, η θεωρία, η υποκρι-τική κτλ. Η εικονογραφία είναι σχεδόν απόλυτα λειτουργική και ακολουθεί από κοντά το κείμενο. Το δεύτερο κεφάλαιο, «A New Drama and a New Theatre» (σσ. 15 εξ.) καταπιάνεται με το Νατουραλισμό, όπως και το τρίτο, «The Independent

Theatre Movement» (σσ. 39 εξ.) - Antoine, Brahm, Grein, Stanislavsky. Λογικά το τέταρτο κεφάλαιο, «Antirealism and the Modernist Temperament» (σσ. 65 εξ.) αφιερώνεται στο Συμβολισμό και σε άλλα αντινατουραλιστικά ρεύματα: Maeterlinck, Fort, Jarry, Pater, Hofmannsthal, Wedekind, Freud, Strindberg. Στη συζήτηση δεν συμμετέχουν μόνο δραματουργοί και σκηνοθέτες, αλλά και άλλοι παράγοντες από τις επιστήμες και τέχνες, που είχαν σημαντικό αντίκτυπο στο θέατρο. Το πέμπτο κεφάλαιο είναι ένα κεφάλαιο «σκοούπα», «Tradition and Assimilation» (σσ. 87 εξ.), που αναφέρει όλα όσα έχουν μείνει απ' έξω ως τώρα στην παρουσίαση των εξελίξεων πριν από τον Πρώτο παγκόσμιο πόλεμο: Αμερική, Ιταλία (D' Annunzio, Duse), Ισπανία, Γαλλία (Rostand), Κεντρική Ευρώπη, Αγγλία, Ιρλανδία (Yeats, Synge κτλ.), το κίνημα των φρεσιβάλ σε υπαίθρια θέατρα. Από το σημείο αυτό αρχίζει ο συστηματικός χωρισμός των εξελίξεων κατά χώρες. Στη σκηνοθεσία αφιερώνεται το έκτο κεφάλαιο, «Forging a New Art of the Theatre» (σσ. 113 εξ.), Appia, Craig, Fuchs, Reinhardt, Granville Barker, Meyerhold, Tairov, ballet russes, Copeau, νέες τεχνολογίες (Lautenschläger, Steele Mackaye κτλ.). Στο δεύτερο κύμα του μοντερνισμού αφιερώνεται το επόμενο κεφάλαιο, «New Modes of Perception: Expressionism, Futurism, Dada, and Surrealism» (σσ. 145 εξ.): Jung, Kokoschka, Kandinsky, Hasenclever, Unruh, Kaiser, Toller, Jessner - Marinetti, Prampolini, - Hugo Ball, Tzara - Breton, Dali, Apollinaire, Picasso, Artaud, Vitrac, Lorca. Ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο αφιερώνεται στην Ανατολική Ευρώπη, «The Interwar Years in the Soviet Union and Eastern Europe» (σσ. 173 εξ.): Meyerhold, Majakovski, Tairov, Vachtangov, σοσιαλιστικός ρεαλισμός, καταδίκη του φορμαλισμού, Τσεχία, Πολωνία. Στα χρόνια του Μεσοπολέμου οι συγγρ. κινούνται με γεωγραφικά κριτήρια: τώρα μεταφέρονται δυτικότερα: «Italian, French, and Belgian Theatre and Drama Between the Wars» (σσ. 208 εξ.): Pirandello, Gémier, Copeau, το καρτέλ, Artaud, Lenormand, Giraudoux, Crommelynck, Ghelderode. Και τώρα στις γερομανόφωνες χώρες: «German and Austrian Theatre and Drama Between the Wars» (σσ. 235 εξ.): Reinhardt, «Neue Sachlichkeit», Piscator, Brecht (έργο, θεωρία), «Bauhaus». Και τελικά στις αγγλόφωνες: «British, Irish, and American Theatre and Drama Between the Wars» (σσ. 259 εξ.): Guthrie, Gielgud, Saint-Denis, το θέατρο στην επαρχία, Priestley, O' Casey, οι αμερικανικές εξελίξεις (Hopkins, το μαύρο θέατρο, O' Neill, Rice, Hellman, Wilder).

Τα τέσσερα τελευταία κεφάλαια είναι πιο εκτενή: 12) «War, Recovery, Absurdity, and Anger» (σσ. 304 εξ.): Barrault, Montherlant, Anouilh, Sartre, Camus, Beckett, Ionesco, Genet, Adamov, Fry, Eliot, Osborne, Arden, Wesker, Berliner Ensemble, Borchert, Dürrenmatt, Williams, Miller, Strehler, De Filippo· 13) «Toward Commitment. Theatre in the 1960s» (σσ. 343 εξ.): UDSSR, Τσεχία (Svoboda, Havel, Krejca), Πολωνία (Kantor), Γερμανία (Hochhuth, Weiss, Kipphardt, Dorst, Walser, Hacks), Γαλλία (Barrault, Planchon, Arrabal), Αγγλία (Hall, Brook, Pinter), Ηνωμένες Πολιτείες (Albee, Kopit, La Mama, African-American Theatre)· 14) «Reshaping the Theatre 1968 and Its Aftermath» (σσ. 386 εξ.): Lévi-Strauss, McLuhan, Living Theatre, Open Theatre, Grotovski, Schechner (happenings, environmental theatre), Kaprow, «Hair», Shepard· αυτά αφορούνσαν την Αμερική· για Γαλλία: Mnouchkine, Planchon, Barrault, Γερμανία: Heyme, Stein, Zadek, Handke, Kroetz, Strauss, Bernhardt, Αγγλία: Bond, Stoppard κτλ., Ιταλία:

Fo, Ronconi: 15) «Postmodernism, Deconstruction, and the 1980s» (σσ. 429 εξ.): Αμερική: Wilson, Breuer, Akalaitis, Foreman, Wooster Group, Clarke και συγγραφείς του Broadway, Αγγλία: Brook, Brenton κι άλλοι, Γαλλία: Mnouchkine, Vinaver, Vincent, Ιταλία: Strehler κι άλλοι, Γερμανία: Stein, Zadek, Flimm, Müller, Strauss, Bausch, Σοβιετική Ένωση, Πολωνία, Τσεχία. Ο τόμος κλείνει με μια βιβλιογραφία κατά κεφάλαια (σσ. 482 εξ.) και ένα ευρετήριο (σσ. 499 εξ.).

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως καθέννας μπορεί να έχει αντιρρήσεις σ' αυτόν τον παρατακτικό τρόπο παρουσίασης και θα προτιμούσε, ιδίως στα τελευταία κεφάλαια, πιο ουσιαστικές συσχετίσεις παρά το διαχωρισμό κατά εθνότητες. Ωστόσο το πρόβλημα της παρουσίασης του υλικού δεν είναι και τόσο απλό, δεδομένου ότι είναι αποτέλεσμα αυστηρής επιλογής, ώστε να κόβονται και μερικά νήματα της δικτύωσης των πραγμάτων· λέω δικτύωσης, γιατί τίποτε δεν γίνεται πια ανεπηρέαστα από άλλα καλλιτεχνικά γεγονότα, και μάλιστα πολλαπλά, ώστε δεν είναι άδικο και αταίριαστο να παραλληλίζουμε το σύνολο της παγκόσμιας καλλιτεχνικής και ειδικότερα θεατρικής παραγωγής μ' ένα τεράστιο δίκτυο, όπου το κάθε στοιχείο μπορεί να οδηγήσει σε κάθε άλλο. Αυτό, πώς να παρουσιαστεί σ' ένα βιβλίο των 500 σελίδων; Αναπόφευκτα δηλαδή, ιδίως τα τελευταία κεφάλαια, έχουν σχεδόν τη μορφή λεξικού, όπου στο κάθε όνομα αντιστοιχούν μία ή δύο ή τρεις παράγραφοι, ανάλογα με τη σημασία που δίνουν οι συγγραφείς στον παρουσιαζόμενο, είτε πρόκειται για σκηνοθέτη είτε για συγγραφέα. Άλλοι εργάτες του θεάτρου σπάνια αναφέρονται - μια ακόμα θυσία στο βωμό της συντομίας. Αλλά, όπως είπαμε και αρχικά: ο τόμος δεν σκοπεύει να εξαντλήσει το θέμα του, το θέατρο του 20^{ου} αιώνα, αλλά να δώσει μια πρώτη προσέγγιση στο σύνολό του, προσέγγιση που αποτελεί για τον κάθε αναγνώστη και μελετητή το πρώτο βήμα - και μόνο αυτό. Με τη σκοποθεσία του βοηθήματος νομίζω πως ο τόμος λειτουργεί αποτελεσματικά και ικανοποιητικά. Άλλωστε η ιστορία του θεάτρου του 20^{ου} αιώνα θα μας απασχολεί ακόμα για πολύ καιρό.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΓΙΩΡΓΟΣ Π. ΠΕΦΑΝΗΣ

Ιάκωβος Καμπανέλλης. Ανιχνεύσεις και προσεγγίσεις στο θεατρικό του έργο

Πρόλογος: Κώστας Γεωργουσόπουλος

Αθήνα, Κέδρος 2000, σελ. 237, ISBN 960-04-1606-0.

Το βιβλίο για το Νέστορα της ελληνικής μεταπολεμικής δραματογραφίας είναι το πρώτο μιας σειράς «Διαδρομές σε μεγάλη χώρα» που εγκαινιάζουν οι εκδόσεις «Κέδρος» και θα έχουν στόχο τη διαφώτιση κι ανάλυση μεταπολεμικών και σύγχρονων θεατρικών συγγραφέων. Ο τόμος αποτελείται από έξι μελετήματα, από τα οποία τα τέσσερα, σε κάπως διαφορετική μορφή, έχουν ήδη δημοσιευθεί. Μόνο το τρίτο και το έκτο, που είναι και το εκτενέστερο και το πιο σημαντικό, έχουν γραφτεί ειδικά για την έκδοση αυτή. Στο σύνολό τους επιχειρούν μιαν αρκετά συστηματική ανάλυση της όλης δραματουργίας του Καμπανέλλη, εφαρμόζοντας διάφορες μεθόδους, ακόμα και ποσοτικές, οι οποίες ωστόσο δεν αποτελούν μονόδρομο για το συγγρ., ή δογματική προσήλω-